

УДК 316:331.5-053.81](477)(09)(045)

Садовська А.О.,

аспірант кафедри соціології та політології
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Ринок праці і ринок праці молодих спеціалістів як об'єкт наукових досліджень (історична ретроспектива)

У статті розглядаються теоретично-методологічні основи дослідження ринку праці. Проаналізовані роботи провідних вітчизняних та закордонних соціологів і економістів, які вивчали поняття «ринок праці». Зроблено висновок, що на сьогодні склалася певна наукова традиція як економічного, так і соціологічного вивчення ринку праці, зокрема, в аспекті взаємодії ринку праці та ВНЗ. Проте недостатньо висвітленими є питання комплексного підходу до працевлаштування випускників вищих навчальних закладів технічного профілю.

На нашу думку, у межах загального ринку праці існує окремий сегмент – ринок праці молодих спеціалістів. Він поділяється на ринки молодих інженерів, медиків, економістів, юристів тощо. Агенти цього сегменту мають спільні риси: освіченість згідно сучасних стандартів, але відсутність практичного досвіду. Молоді спеціалісти мають окремий юридичний статус, вони є доволі мобільними, легко змінюють спеціальність та місце проживання в залежності від пропозицій на ринку праці. Це зумовлює специфічний погляд на молодих спеціалістів роботодавців. Ці ринки потребують розробки певних соціальних технологій, орієнтованих на гармонізацію попиту та пропозиції.

Ключові слова: ринок праці, ринок праці молодих спеціалістів, молоді спеціалісти.

Метою статті є дослідження наукової літератури, а саме поняття: ринок праці, ринок праці молодих спеціалістів, виявлення комплексного підходу до регулювання молодіжної зайнятості на ринку праці України після закінчення ВНЗ.

Аналіз наукової літератури дозволив розподілити джерела, присвячені ринку праці, на декілька ключових історичних етапів:

- протосоціологічний етап;
- етап раннього модерну XVII – XIX ст.;
- перша половина XX ст.;
- етап другого модерну;
- сучасний етап.

Перше осмислення різних аспектів проблем праці, як вважають сучасні дослідники, пов'язано з іменами філософів античності (Аристотель, Ксенофонт, Платон) та середньовіччя (Ф.Аквінський) [6].

Свої економічні переконання мислителів Древньої Греції – Ксенофонт виклав у трактаті «Економікс». Він бачив зв'язок між поділом праці та розмірами ринку, протиставляючи слаборозвиненому поділу праці у малих поселеннях відносно високому його рівню у великих містах. Ксенофонт усвідомлював необхідність протиставлення розумової та фізичної праці. Він вважав, що фізичною роботою повинні займатися раби, а людям вільним (керівникам) належать функції нагляду та керування [16].

Ідея розподілу праці стає головною для платонівського вчення. На думку Платона, розподіл праці призводить до обміну між людьми, а обмін, у свою чергу, – явище корисне [25, с. 112]. Платон у діалозі «Держава» зазначає: «Усередині самої держави як будуть вони передавати один одному все те, що кожний робить? Адже заради того ми й заснували державу, щоб люди вступили у спілкування. Усередині вони будуть продавати та купувати. Із цього у нас виникне і ринок, і монета – знак обміну [25 с. 147]. Він застосовує поняття «ринок» у значенні місця, де здійснюється акт куплі-продажу або обміну.

Аристотель розумів значення соціальної функції розподілу праці. В цьому контексті він розглядав феномен рабства, який пов'язував із розподілом праці на розумову і фізичну: «...раби

це ті люди, які за природою своєю можуть виконувати лише фізичну роботу, а вільні – ті, котрим призначено долею займатися розумовою працею. Навіть ремісник, що вибирає заняття нижчим ремеслом, перебуває в стані певного обмеженого рабства» [4 с.341].

В епоху Середньовіччя з появою феодальної системи відбулося перетворення вільних общинників та рабів на залежних від феодала селян. Нерівність становища та поділ праці на фізичну та розумову пояснювали релігійним шляхом як покарання за первородний гріх людини [2 с. 221]. Філософ і теолог Ф.Аквінський (1225–1274 рр.) вважав, що праця є невід'ємним обов'язком віруючого, а виключно фізична, важка праця є «рабським заняттям». Розподіл людей на професії і групи, на думку Ф.Аквінського, зумовлено божественним провидінням та здібностями людей [1]. Аналізуючи праці мислителів протосоціологічного періоду, можна зробити висновок про соціально-класові витoki і релігійні мотиви легітимації нерівного становища людей у трудовій сфері. Категорію «ринку» філософи як таку не розглядали, лише йшлося про елементи ринку, саме ж поняття у його сучасному розумінні тоді ще не було сформульоване. Власне це було завданням іншої епохи – капіталізму і ринкових відносин.

У період раннього модерну проблемою ринку, передусім, займалися політекономі. Саме вони започаткували традицію вивчення ринку праці, визначили його сутність, функції, сенс товарно-грошових відносин. На світанку політичної економії панувала фізіократична парадигма, згідно якої земля та сільськогосподарська праця є витокom усіх багатств. Англійський економіст В.Петті (1623–1687 рр.) розробив основи трудової теорії вартості, висунув ідею, що багатство народу створюється у всіх сферах матеріального виробництва, бо «праця – це батько та активний принцип багатства, а земля – його мати» [26 с.15]. В.Петті вважав, що в основі ціни товарів знаходиться кількість праці, витраченої на виробництво, та вартість конкретної кількості землі. Йому ж належить поділ праці на виробничу та невиробничу [26].

Початок теоретичного вивчення ринку праці поклали праці А.Сміта (1723–1790рр.), він зробив перші кроки до створення наукового розуміння ринку праці, обґрунтував принцип «невидимої руки». Сутність «невидимої руки» полягає у пропаганді таких суспільних прав і умов, за яких завдяки вільній конкуренції підприємців і через їх власні інтереси ринкова економіка буде якнайкраще вирішувати суспільні завдання, і приведе до гармонії індивідуальної та колективної волі з максимальною можливою користю для всіх і кожного. «Кожен індивід намагається використати свій капітал так, щоб він приніс найбільший прибуток. Він, як правило, не має наміру забезпечувати суспільні інтереси і не знає, наскільки він їх забезпечує. Він опікується лише своїм власним добром, дбає лише про власну користь. І в цьому ним керує невидима рука аби досягти мети, яка не є частиною його намірів. Дбаючи про свої власні інтереси він часто забезпечує інтереси суспільства ефективніше, ніж коли він має намір відстоювати їх насправді», – зазначає А. Сміт [30, с.235].

Економіст Д.Рікардо (1772–1823рр.) вважав, що проблемою ринку праці було визначення «природної ціни праці». Саме вона лежить в основі заробітної плати, рівень якої визначають два фактори:

- пропозиція та попит на робочі руки;
- ціна товару, на який витрачається заробітна плата.

У динаміці першого фактора відбивається рух капіталу та його структура [29 с. 143].

У XIX сторіччі ринок праці досліджується вченими у всіх його проявах. У витоків соціологічної концепції ринку праці стоїть класик соціологічної думки К.Маркс (1818–1883 рр.) Він визначав працю як процес, що здійснюється між людиною та природою, у якому людина власною діяльністю опосередковує, контролює і регулює обмін між собою та природою [19 с. 126]. У «Капіталі» він здійснив аналіз капіталістичного способу виробництва, додаткової вартості, форм капіталу, прибутку та заробітної плати. К.Маркс вважав, що праця – це діяльність, усвідомлена людиною, та перед початком дій, людина вже має у підсвідомості ідеальний образ майбутнього творіння.

Французький соціолог Е.Дюркгейм (1858–1917 рр.) зазначав, що розвинене суспільство, де кожен індивід виконує спеціальну функцію відповідно до поділу суспільної праці, нагадує організм із його різними органами. Розподіл праці він пов'язував з розвитком органічної солідарності. Усі гравці ринку залежать один від одного, поєднані загальною системою суспільних відносин, створених поділом праці. Це викликає почуття залежності, солідарності, зв'язку із суспільством: «розподіл праці стає важливим джерелом соціальної солідарності, також він стає підставою морального порядку» [11, с. 118]. Кожна людина є індивідуальністю. Різно-

барвність індивідів зумовлює розподіл праці, який розвивається у відповідності до талантів та особистих здібностей індивіда. Е. Дюргейм також вважав ріст народонаселення, який зумовлює інтенсивність соціального життя, причиною розподілу праці.

Німецький класик соціології М.Вебер (1864–1920 рр.) у своїй роботі «Протестантська етика та дух капіталізму» вказує на те, що розподіл людей за певними прошарками та професіями був «прямою еманациєю божественної волі, а перебування кожної людини на своєму місці та її діяльність у рамках, встановлених для нього Богом, перетворювалися на релігійний борг» [10, с.71]. Він розглядав розподіл праці з раціоналістичних позицій, спеціалізація – це прагнення до кількісного підвищення продуктивності праці, в ній виявляється індивідуальне «служіння загальному добру», що тотожно благу найбільшого числа людей [10, с.72]. За М.Вебером, кожен має робити саме те, що йому визначено, до чого він має хист.

Тепер поглянемо на праці у проміжку від Першої до Другої світовими війнами. Англійський економіст А.Пігу (1877–1959 рр.) у книзі «Теорія безробіття» першим зазначив, що в умовах гнучкості заробітної плати повна зайнятість буде підтримуватися автоматично тому, що зниження зарплати призведе до підвищення попиту роботодавців на працю. Підвищення заробітної плати є чинником, який сприяє безробіттю [27, с.139]. Велике значення мають праці Дж. Кейнса, зокрема, його основна робота «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», опублікована в 1936 р. (після) Великої депресії»). Дж. М. Кейнс висунув тезу про причинно-наслідкового зв'язку «прибуток-зайнятість»: певним обсягам прибутків відповідають визначені рівні зайнятості. При цьому він відштовхувався від двох припущень: кількість вузьких місць в ринковій економіці обмежена, оскільки праця і капітал взаємозамінні, сукупний попит на працю відповідає рівню валових інвестицій внаслідок того, що останні і рівень зайнятості тісно пов'язані технологічними коефіцієнтами. Дж.Кейнс прийшов до висновку, що ринкове господарство не має механізму автоматичного відновлення рівноваги, тому необхідне державне регулювання економіки [17, с.111].

На етапі другого модерну популярною економічною теорією стає монетаризм. Американський економіст М.Фрідмен (1912–2006 рр.) заперечує можливість повної зайнятості працездатного населення та змушеного характеру безробіття, зумовленого, за кейнсіанською моделлю, недостатнім платоспроможним попитом [32]. Монетаристи впроваджують поняття «природного рівня безробіття», яке використовують для суспільства. На думку М. Фрідмена, вирішувати проблеми бідності треба максимально обмеживши втручання держави та створивши можливість для малозабезпечених громадян шляхом зниження податків самостійно розв'язувати свої проблеми. Монетаристи пропонують знизити гарантований мінімум оплати праці, скоротити допомоги за безробіттям, вони виступають проти профспілок, вважаючи їх монополістами на ринку праці [32, с. 22]. Ще один теоретичний підхід ХХ ст. до механізму функціонування ринку праці представлений школою інституціоналістів (Дж. Данлоп, Л. Ульман та інші). Основна увага цього підходу приділяється професійним та галузевим відмінностям у структурі робочої сили та відповідних рівнях заробітної плати. Тобто виникає спроба відійти від макроекономічного аналізу та пояснити характер ринку особливостями динаміки окремих галузей, професійних демографічних груп, яка стає більш актуальною у сучасному житті, особливо зважаючи на країни із домінуванням певних галузей [13, с.286].

У радянській період економічна система суспільства мала плановий характер, ринку праці як соціального феномену фактично не було, або можна сказати, що були окремі його елементи. Рухом робочої сили, професійною орієнтацією молоді, розподілом трудових ресурсів між підприємствами керували планові органи та відділи відповідних міністерств. Проблемами ринку праці у радянській соціально-гуманітарній науці займалися фахівці з економічної соціології: І.Васильєвим [8], В.Осовським [24] та інші. Останній, зокрема, визначив ринок праці, як систему «суспільних відносин, пов'язаних із купівлею і продажем товару «робоча сила» [24, с.335]. Ринок праці є сферою працевлаштування, формування попиту й пропозиції на робочу силу. Його можна трактувати і як механізм, що забезпечує узгодження ціни та умов праці поміж роботодавцями і найманими працівниками [24, с. 336]. Ринку праці присвячена також низка праць Т.Заславської [13], М.Лукашевича [18], С.Матвеева [20] та інших дослідників.

В рамках досліджень вітчизняних соціологів було поставлене питання щодо працевлаштування так званих «молодих спеціалістів». За часів існування Радянського Союзу термін «молоді спеціалісти» був доволі поширеним та вживаним. Так, «Положення про роз-

поділ та використання в народному господарстві випускників вищих та середніх спеціальних навчальних закладів» від 01.08.1988 р. дає наступне визначення: «молодий спеціаліст – це випускник вищого та середнього спеціального навчального закладу, який закінчив повний курс навчання і який захистив дипломний проект, склав державні іспити і направлений на роботу комісією з персонального розподілу; вважається молодим спеціалістом протягом трьох років з моменту укладення трудового договору з адміністрацією підприємства, установи чи організації» [14].

У сучасний період проблемами ринку праці, розбалансованості трудових ресурсів, людського капіталу які взаємодіють із функціонуванням трудового потенціалу, проблемами зайнятості молоді займається низка російських та українських науковців. На сьогодні одна з найбільш проблемних складових вітчизняного ринку праці – це ринок праці молодих фахівців з вищою освітою. Цілком слушно висловилося І.Вінник з приводу цього питання: «невирішені проблеми працевлаштування молодих фахівців з вищою освітою призводять до зростання в країні безробіття і зниження рівня та якості життя населення» [Цитовано по: 14, с.361]. Молоді спеціалісти це – випускники вищих навчальних закладів, яким присвоєно кваліфікацію фахівця з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і які працевлаштовані на підставі посвідчення про направлення на роботу. Такі особи вважаються молодими фахівцями протягом трьох років з моменту укладення з ними трудового договору із замовником. На сьогодні відповідно до статті 197 ч.2 Кодексу Законів про працю в Україні молоді спеціалісти – це випускники державних навчальних закладів, потреба в яких була раніше заявлена підприємством, установою або організацією та яким надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [15]. Осмисленням проблем взаємодії ВНЗ та ринку праці присвячені роботи вітчизняних науковців: А. Заболотного, В. Близнюк, Є. Головаха, соціальні аспекти праці та зовнішня трудова міграція досліджується Д. Богинею, О. Грішановою, Т. Коробчук [6].

На наш погляд, в межах загального ринку праці існує окремий сегмент – ринок праці молодих спеціалістів. Він подрібнюється на ринки молодих інженерів, медиків, економістів, юристів тощо. Агенти цього сегменту мають спільні риси: освіченість згідно сучасних стандартів, але відсутність практичного досвіду. Молоді спеціалісти мають окремий юридичний статус, вони є доволі мобільними, легко змінюють спеціальність та місце проживання в залежності від пропозицій на ринку праці. Це зумовлює специфічний погляд на молодих спеціалістів роботодавців. Ці ринки потребують розробки певних соціальних технологій, орієнтованих на гармонізацію попиту та пропозиції. Саме тут може лежати предмет наступних наукових праць.

Висновок. Ринок праці – це важливий і складний інститут ринкової економіки. Формування розвинуеного ринку праці є складовою становлення ринкової економіки. На ринку праці перетинаються інтереси працівників і роботодавців, віддзеркалюються всі соціально-економічні, політичні, демографічні процеси які відбуваються в суспільстві. Існує доволі давня традиція проблем вивчення ринку. Проте дослідження закономірностей становлення, розвитку, функціонування цього інституту є актуальним на сьогодні, зокрема, в аспекті певного сегменту – ринку праці молодих спеціалістів.

Література:

1. Аквинский Ф. Сумма теологи / Ф. Аквинский. – К.: Эльга, 2003.-335 с.
2. Антология русской классической социологии / Д. С. Климентьева, Л.Н. Панкова [под ред. Д.С. Климентьевой]. – М.: 1995. – 200 с.
3. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Р. Арон. – М., 1993. – 606 с.
4. Аристотель. Политика / Аристотель. Соч. В 4-х томах. Т. 4.- М.: Мысль, 1983. – 830 с.
5. Бабосов Е. М. Общая социология / Е. М. Бабосов. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 640 с.
6. Борюшкіна О. В. Визначення поняття «ринок праці» в економічній та соціологічній науках / О. В. Борюшкіна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2005. – С. 206-210.
7. Богиня Д.П. Основи економіки праці: навчальний посібник / Д.П. Богиня, О.А. Грішнова. – К.: Знання-Прес, 2001. – 313 с.
8. Васильев И.Н. Ориентация молодёжи на рабочие профессии как социально-психологическая проблема / И.Н. Васильев – Л.: Знание, 1988. – 16 с.

9. Васильченко В. С. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика посібник [для працівників державної служби зайнятості] / В. С. Васильченко, П.М. Васильченко. – Т. 1.- К., 2000. – 560 с.
10. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма /М.Вебер // Избранные произведения: пер с нем./ сост., общ. Ред. и послесл. Ю.Н.Давыдова; предисл. П.П.Гайденко. – М.: Прогресс, 1990.-808 с. –С. 61-344.
11. Дюргейм Э. О разделении общественного труда [Электронный ресурс] Э.Дюргейм. –Режим доступа: http://www.ckp.ru/biblio/d/dyr_labour.htm
12. Заславская Т.И. Социология экономической жизни / Т.И. Заславская, Р.В.Рывкина.- Новосибирск, 1991. – 486 с.
13. Інформаційна записка. Аналіз попиту та пропозиції на професії на рику праці у 2010-2011 рр. за освітньо-кваліфікаційними рівнями магістр та спеціаліст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/ler.lg.ua/>
14. Історія економічних учень: Підручник [Електронний ресурс] / Л.Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О.Татаренко. – К: КНЕУ, 1999. – 564 с. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/133/50/1/104/>
15. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
16. Ксенофонт «Економікс» [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.gumer.info/biblioteka_buks/culter/article/ksen/_dom.php
17. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.Кейнс. – М., 1936. – 241 с.
18. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков. Навч.посібник. – К: МАУП, 1999. – 289 с.
19. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Кн. 1. Процесс производства капитала // К.Маркс и Ф.Энгельс. Сочинения [в 30-ти томах] – 2-е изд.М., Госполитиздат, 1960. – Т. 23. – 907 с.
20. Матвеев С.О. Економічна соціологія / С.О. Мавеев, Л.І.Лясота [підручник].Суми: Університетська книга, 2006. – 184 с.
21. Мкртчян Г. Социальные аспекты рынка труда / Г.Мкртчян, И.Чистяков // Общество и экономика. – 1999. — № 9. – С. 93-103.
22. Онищук В.М. Специфіка соціальної політики в контексті сучасного українського суспільства / В.М. Онищук // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Випуск 22. Серія: «Соціологія».- Одеса: видавець Букаев Вадим Вікторович, 2010. – С. 13–21.
23. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / В.В.Онкієнко, А.Г.Ткаченко, А.М. Ємельяненко [за ред. В.В. Онкієнко]. – К: Рада по вивченню прод. сил НАН України, 2007. – 286 с.
24. Осовський О.А. Менеджмент організації: навчальний посібник / О.А.Осовський – К: Кондор, 2005. – С.860.
25. Платон. Держава / пер. з давнього. Д.Коваль. – К: Основи, 2005. –355 с.
26. Пети У. «Трактат о налогах и сборах» / У.Петти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eklit.narod.ru\pettsod.htm>
27. Пигу А. Теория безработицы. Антология экономической классики / А. Пигу. – М.: Наука, 1993. – 353 с.
28. Положення про державну інспекцію України з питань праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mlsp/kmu.gov.ua>.
29. Рикардо Д. Начало политической экономии и пр. / [пер. с англ. Н. Рязанова]. – Москва 1910. – 269 с.
30. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А.Смит [Электронный ресурс]. М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с. – Режим доступа: <http://institutiones.com/download/books/699-smit-issledovanie.html>
31. Соціальні виміри суспільства: збірник наукових праць. Випуск 5. – К:Ін-т соціології НАН України, 2002. – 516с.
32. Фридман М. Методология позитивной экономической науки / М. Фридман // THESIS. – 1994 – Вып. 4. – С. 20-52.
33. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек.- М.: Новое издательство, 2005. – 264 с.

Садовская А.О., аспирант кафедры социологии и политологии Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»

Рынок труда и рынок труда молодых специалистов в научных исследованиях (историческая ретроспектива). В статье рассматриваются теоретически-методологические основы исследования рынка труда. Проанализированы работы выдающихся отечественных и зарубежных социологов и экономистов, которые изучали понятие «рынок труда». Сделан вывод, что на сегодня уже накоплен определенный опыт социологического, экономического и эмпирического анализа рынка труда, проблем взаимодействия рынка труда и ВУЗОВ, но вместе с тем

недостаточно раскрытыми остаются вопросы разработки комплексного подхода к регулированию молодежной занятости после окончания ВУЗА.

На наш взгляд, в пределах общего рынка труда существует отдельный сегмент — рынок труда молодых специалистов. Он дробится на рынки молодых инженеров, медиков, экономистов, юристов и т.д. Агенты этого сегмента имеют общие черты: образованность согласно современным стандартам, но отсутствие практического опыта. Молодые специалисты имеют отдельный юридический статус, они являются достаточно мобильными, легко меняют специальность и место проживания в зависимости от предложений на рынке труда. Это обуславливает специфический взгляд на молодых специалистов работодателей. Эти рынки нуждаются в разработке определенных социальных технологий, ориентированных на гармонизации спроса и предложения.

Ключевые слова: рынок труда, рынок труда молодых специалистов, молодые специалисты.

Sadovs'ka A.O., Post-graduate student of the Department of Political Science and Sociology, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Labour market and labour market of young specialists in scientific research (historical retrospective). The article considers the theoretical-methodological foundations of the study of the labor market. The works of the leading domestic and foreign sociologists and economists who have studied the concept of «labour market» are analyzed. It is concluded that there is a definite scientific tradition nowadays which includes both economic and sociological study of the labour market, interaction between the labour market and higher education. However, there is no any comprehensive approaches to the problem of graduates' employment after higher educational institutions of a technical profile.

In our opinion, within a common labour market there is a separate segment of the labor market of young specialists. It includes the markets of young engineers, doctors, economists, lawyers etc. Agents of this segment have common features: ability to learn according to modern standards, but the lack of practical experience. Young specialists have a separate legal status, they are very mobile, easy to change the profession and place of residence depending on the proposals in the labour market. It creates a specific employers' opinion on young specialists. These markets are in need to develop a certain social technologies which will be focused on harmonization of supply and demand.

Key words: labor market, the labor market of young professionals, young specialists.